

JENEALojİNİN JENEALojİSİ: İNSANCA, PEK İNSANCA'DAN İYİNİN VE KÖTÜNÜN ÖTESİNE'YE NİETZSCHE FELSEFESİNDE JENEALojİK ANALİZE GİDEN YOL

Tahir KARAKAŞ*

ÖZ

Nietzsche yorumculuğu tarihinde, özellikle Deleuze'ün 1960'larda Nietzsche üzerine olan önemli çalışmalarından itibaren Alman filozofun düşünce evrenine açılan vazgeçilmez kavramlarından biri olarak kabul gören "jenealoji", oldukça ilginç bir şekilde Nietzsche'nin entelektüel yaşamının son aşamasında, Ahlakın Soykütüğü Üstüne (1887) ile birlikte ortaya çıkar ve aynı çalışma ile ortadan kaybolur. Bu çalışmada Nietzsche'nin Ahlâkın Soykütüğü Üstüne'den önceki dönemine ait metinlerine odaklanarak bu gizemli olduğu kadar önemli olan kavramın hazırlanma aşamasını inceleyecek ve Nietzsche'nin düşüncesinde jenealojik yaklaşımın ne türden bir felsefi role sahip olduğunu serimlemeye çalışacağız. İlk bakışta felsefe dünyasına yabancı görünen jenealoji kavramının Nietzsche'nin Batı felsefesini değerler sorunsalı etrafında yeniden biçimlendirme projesinin temel ayaklarından biri olduğunu tartışacağız.

Anahtar sözcükler: jenealoji, soykütüğü, ahlâkî ve dîni değerler, kimya, derinlik, tarih hissi, felsefe

THE GENEALOGY OF GENEALOGY: FROM HUMAN ALL TOO HUMAN TO BEYOND GOOD AND EVIL, THE PATH LEADING TO GENEALOGICAL ANALYSIS IN NIETZSCHE'S PHILOSOPHY

ABSTRACT

Thanks primarily to Deleuze's important Nietzsche studies in the 1960s, "genealogy" has since then been considered in the history of Nietzsche interpretation, as one of the essential concepts offering access to the German philosopher's thought. Quite interestingly, this concept appears only towards the end of Nietzsche's intellectual activity in On the Genealogy of Morals (1887), and disappears forthwith with the same book. In this paper, I will focus on some of Nietzsche's texts before On the Genealogy of Morals to explore the evolution and emergence of this enigmatic but nonetheless important concept. I will also clarify the philosophical role assigned to it and argue that genealogy, which, at first glance seems as not belonging to philosophical terminology, is one of the pillars of the Nietzschean project of reshaping Western philosophy around the question of values.

Keywords: genealogy, moral and religious values, depth, chemistry, historical sense, philosophy

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi Felsefe Bölümü
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 315-327.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 30.09.2018
Makalenin kabul tarihi: 12.11.2018

Nietzsche, *Wagner Davası*'nın "Epilog" kısmında, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*'den bahsederken "ahlâkî ve dînî bilgiler tarihinde bundan daha önemli bir dönüşümün olmadığını" yazar.¹ Soykütüğü [*Genealogie*] kavramını başlığında taşıyan 1887 yılına ait bu çalışma, Nietzsche'nin henüz gençlik yıllarından itibaren, 1871 yılına ait *Ahlak Ötesi Bir Anlamda Hakikat ve Yalan* örneğinde olduğu gibi, geliştirmekte olduğu özellikle ahlâkî ve dînî değerler üzerine olan tefekkürünün nihai aşamasına karşılık düşer. Yaşamının en üretken dönemlerinden birinde, Nietzsche'nin 20 günde, bir önceki eseri *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin tamamlayıcısı olarak kaleme aldığı *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*'ne dair üzerinde durulması icap eden çok sayıda husustan bir tanesi, belki de en ilgi çekici olanı, Nietzsche'nin geçmiş metinlerini dikkate aldığımızda adeta *ex nihilo* bir şekilde ortaya çıkıveren soykütüğü kavramıdır. Konuyu ilginç, hatta neredeyse gizemli kılan bir diğer unsur, soykütüğü kavramının sadece metnin içeriği açısından kilit bir konumda bulunmaması, aynı zamanda bu önemli çalışmanın bizzat başlığında kendisine yer bulmasıdır. Nietzsche'nin eserlerinin başlıklarını seçerken gösterdiği özeni dikkate aldığımızda, bu kavramın anlamsal çerçevesi ve beklentisi içinde olunan felsefi verim konusunda *Böyle Buyurdu Zerdüş*'ün yaratıcısının zihninde gerekli netliğin mevcut olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Nietzsche yorumculuğu tarihinde, özellikle Deleuze'ün 1960'lı yıllarda yayımlanan Nietzsche üzerine olan çalışmalarının etkisiyle², Alman filozofun düşünce dünyasının kapılarını açan kilit kavramlardan biri olarak benimsenmeye başlanan jenealoji kavramı, genel bir biçimde ifade etmek gerekirse; Nietzsche'nin, felsefeyi, Platoncu idealist yaklaşımın Batı düşünce tarihinde kurmuş olduğu köklü hakimiyetten kurtarma hedefinin, diğer bir deyişle, metafiziğin dekonstrüksiyonu projesinin üzerine kurulu olduğu ana taşıyıcı ayaklardan biridir. Bununla birlikte, Nietzsche felsefesi bünyesinde üstlenmiş olduğu önemli role rağmen, jenealoji kavramının, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*'nin içeriğinde felsefi bir bağlam dahilinde oldukça sınırlı sayıda geçmesi izaha muhtaç başka bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu çalışmada üzerine düşüneceğimiz asıl konu, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne* ile ortaya çıkıp aynı çalışma ile ortadan kaybolan jenealoji kavramının, Nietzsche'nin daha önceki dönemlere ait metinlerindeki izlerini, bu kavramın öncül niteliğinde olabilecek kavramlar ve ifadeler üzerinden giderek sürmek ve bir kavram olarak jenealojinin hangi dönemden itibaren, nasıl bir

¹ Nietzsche, *Wagner Olayı*, çev: M. Osman Toklu, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 57. Bu makalede orijinal metinlerden yapılan çevirilerin tamamı makalenin yazarına aittir.

² G. Deleuze, *Nietzsche et la philosophie*, PUF, Paris, 1962, s. 2. Deleuze'ün Nietzsche üzerine olan kapsam olarak daha dar ikinci bir çalışması ise 1965 yılında yayımlanır. Bkz: G. Deleuze, *Nietzsche*, PUF, Paris, 1965.

düşünsel sürecin ürünü olarak filozofumuzun zihninde belirip geliştiğini ve ne türden bir felsefi ihtiyaca cevap verdiğini metinlere dayalı olarak soruşturmak olacaktır. Nietzsche'nin lügatinde önemli bir yere sahip olan bu konseptin anlamsal çerçevesinin tarihsel bir perspektiften çizilmesi, bizi Nietzsche felsefesinin kimi temel problematikleriyle hesaplaşmaya götürecektir ve Nietzsche'nin felsefe algısının Batı felsefesinin tarihsel bütünlüğü içindeki orijinalliğine dair fikir verici olacak, beraberinde başka bazı felsefi soruların sorulmasına vesile olacaktır. *İnsanca, Pek İnsanca*'da başlayacak ve *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*'den önceki son çalışma olan *İyinin ve Kötünün Ötesi* ile jenealoji kavramının öncesi üzerine olan bu soruşturmamızı nihayetine erdireceğiz.

Etimolojik bir bakış açısından incelendiğinde Almanca haliyle *Genealogie* kelimesinin, Grekçede, soy, zürriyet anlamına gelen "*genea*" ile, aslı itibarıyla söz, anlatı anlamına gelen, fakat zamanla anlamsal bir evrim geçirip, özellikle Homer'den sonra o zamana dek eş anlamlısı olduğu *muthos*'tan farklılaşarak, temellendirilmiş, tanıklık sayesinde geçerli kılınmış, doğrulanmış söz, söylem veya anlatı manasında kullanılmaya başlanan³, son aşamada ise Batı düşünce geleneğinde genel olarak bilim, kimi hâllerde ise bilgi sözcükleriyle eş anlamlı olarak kullanılagelen "*logos*" sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle elde edilen bileşik bir isim olduğunu görürüz. Türkçede, Fransızcadan alınmış haliyle jenealoji [*généalogie*] biçiminde de yaygın olarak kullanılan bu sözcük, yukarıdaki kök anlamlarına uygun olacak şekilde Türk dilinde, soy kütüğü, soyağacı, soy bilimi, şecere bilimi gibi karşılıklar alır. Jenealojinin tarih biliminin bir alt dalı olarak tasniflenen bu anlamına uygun kullanım örneklerini kimi klasik metinlerde görmek mümkündür. Örneğin, *Eski Ahit*'in ilk beş kitabından ilki olan "Tekvin"de Adem ile Havva'dan başlayıp, Nuh ve İbrahim'den geçerek Yusuf'a değin uzanan bir soyağacı ile karşılaşırız.⁴ Zaman zaman oldukça kuru ve estetikten yoksun cümleler ile icra edilen bu soy anlatısı, cennetten kovuluş sürecinden başlayarak, akrabalık silsilesi üzerinden giderek, İsrailoğullularının soylarının kronolojik bir dökümünü ortaya koyar. Öte yandan, Yunan mitolojisinin temel metinlerinden biri olan Hesiodos'un *Theogonia*'sı, kimi yönleriyle Tevrat'ta okuduğumuza benzer olan bir kozmogonik anlatı ile başlar ve kaostan kozmosa geçiş diye adlandırılan bildiğimiz dünyanın ortaya çıkış sürecinin ardından, ilk tanrılar olan titanlardan Olympos tanrılarına kadar uzanan bir hatta, tanrılar katında yaşanan doğum, ölüm, evlilik gibi hadiseler

³ Jean-Pierre Vernant, *Les origines de la pensée grecque*, PUF, Paris, 2013.

⁴ *La Bible*, Editions du Cerf, Paris, 1998.

aracılığıyla Yunan tanrılarına ait, mitolojik öğeler açısından hayli zengin bir jenealojik tablo sunar.⁵

Üç nesildir Protestan din adamı yetiştiren bir aileden gelmesi ve görmüş olduğu teoloji öğrenimi sebebiyle, Yahudi-Hristiyan düşünce geleneğini yakından tanıyan; buna ilaveten, almış olduğu klasik filoloji formasyonu neticesinde bir Antik Yunan metinleri uzmanı olan Nietzsche, hiç şüphe yok ki, jenealoji kavramını kullanırken iyi bildiği bu iki örneği canlı bir şekilde zihninde taşıyordu. Adı geçen her iki örnekte, sözcüğün etimolojik köklerinin işaret ettiği üzere, jenealojinin yaygın birincil anlamına uygun olacak şekilde, geçmişe doğru inilmek suretiyle, kişilerin akrabalık bağlarını inceleyen bir soy araştırması icra edilir. Bu ham haliyle ele alındığında, jenealojik yaklaşımın, teoloji, mitoloji, tarih örneklerinde olduğu gibi, bilhassa kimi beşerî bilimlerin çalışmalarında fayda arz ettiğini ve bu bilim sahalarında uzun bir kullanım tarihine sahip olduğunu biliyoruz. Ancak, felsefe alanında jenealojinin ne türden bir iş görebileceği sorusu, ilk etapta cevabını bulmakta zorlanacak, bizi ötesine geçmesi ilk bakışta pek de kolay görünmeyen türden bir muğlaklık ile karşı karşıya bırakacaktır. Batı felsefesi tarihi, Nietzsche'nin teşebbüsünde bulunduğu haliyle, jenealojik araştırmanın felsefi bir gayeyle kullanılması konusunda bâkir görünmektedir. Durum buyken, Nietzsche'nin jenealojiye atfetmiş olduğu anlamın ve işlevin deşifre edilmesi için, jenealoji kavramının Nietzsche'deki ortaya çıkış koşullarının ve kat etmiş olduğu parkurun ara etaplarının tetkik edilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle ve kısaca söylemek gerekirse, jenealoji kavramının mevzu bahis açıları dikkate alacak şekilde jenealojik bir incelemeye tabi tutulması lazım gelmektedir.

19. yüzyıl, Nietzsche'nin jenealoji fikrinin oluşmasında belirleyici olan, modernitenin doğasına içkin, şüpheli, rasyonalist ve bilimci refleksle girilen önemli ikonoklast çalışmaların yapıldığı bir dönem olmuştur. Yahudi-Hristiyan geleneğinden ve skolastik dünyadan miras kalan dogmaların, bilimsel atılımlar karşısında daha önce benzerine rastlanmadık bir şekilde peşi sıra yıkıma uğradığı bu dönemdeki en önemli ve sarsıcı gelişmelerden biri elbette ki Darwin'in doğal seçim hipotezi olmuştur. İngiliz biyolog, kutsal metinlerdeki fiksist anlatının aksine, canlıların doğal seçim mekanizması üzerinden işleyen bir evrim sürecinin ürünü olduklarını *On The Origine of Species*⁶ başlıklı yapıtında uzun süreli gözlemlerine dayanarak ileri sürer. Öte yandan, dönemin Almanya'sının entelektüel yaşamında önemli izler bırakan bir tartışma, David Strauss tarafından *Das*

⁵ Hésiode, *La Théogonie, Les Travaux et les jours*, Le Livre de Poche, Paris, 1999.

⁶ Charles Darwin, *On the Origin of Species*, John Murray, London, 1859.

Leben Jesu'da⁷, Hristiyanlığın peygamberini kutsal bir figür olarak değil de tarihsel bir kişi olarak incelemek suretiyle başlatılır. Farklı alanlardan aynı döneme ait başka benzer örneklerini sunabileceğimiz bu iki eserin, Nietzsche'yi etkileyecek ortak noktası, uzun süreden bu yana sorgulanmaksızın kabul görmüş olan ve atfedilen kutsiyet çerçevesine rağmen verili bir olgunun ardında, eğer gerekli şüphe ögesi yeterince kökten bir biçimde seferber edilerek geçmişe doğru tarihsel bir araştırma yürütülürse, bizi bekleyen başka bir "hakikatin" var olduğu çıkarımına zemin sunmalarıdır. Burada söz konusu olan, öz ve mutlakiyet atfedilen, aşkın bir müdahalenin eseri mertebesinde alınıp kutsiyet perdesinin ardında gizeme büründürülen, üzerinden geçen zamanla sarsılmaz ve sorgulanamaz birer inanç unsuruna dönüşen yapıların, aslında rasyonel kategorilerin tarihsel evrimi dikkate alan analizi neticesinde, doğa üstü olmayan bir sürecin, nihai olmayan sonuçları olarak anlaşılabilir bir hâl alabildiklerinin keşfidir. Nietzsche'nin jenealojik tutumunun, ilk adımda, özellikle 19. yüzyılda yaygınlık gösteren bu genel eğilimin bir uzantısı olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz. Her ne kadar seçmiş olduğu uygulama sahası farklı olsa da, Nietzsche, verili kabul edilen ve geleneksel olarak kutsiyet penceresinden yorumlanan iki alanı, eş deyişle ahlak ve dini, Strauss'un İsa figürü üzerinden, Darwin'in ise canlıların biyolojik evrimi alanında yaptığı gibi, yeni bir perspektiften, aşkınlık ve mutlaklık atfindan mahrum bırakarak, tarihsel devingenlik penceresinden yorumlamaya girişmektedir.

P. Ricoeur, Nietzsche'yi şüphenin ustaları [*maîtres du soupçon*] adı altında Marx ve Freud ile birlikte tasniflerken, bu üç "yok edicinin" ortak özelliğinin, şüpheyi bilincin şüphe götürmezliğiyle aşan Kartezyen şüpheciliğin aksine, bilincin kendisini problematize etmeye yönelmeleri ve her birinin özgün bir demistifikasyon prosedürü geliştirmiş olmaları olduğunu belirtir.⁸ Söz konusu demistifikasyon uygulaması, yegâne gerçeklik olarak kabul edilegelen görünür gerçekliğin aslında bir yüzey alemine karşılık düştüğü, yüzeydeki gerçekliğin altında daha derin bir gerçeklik tabakasının yattığı kabulüne dayanır. Marx, yüzeydeki toplumsal fenomenleri anlamının, onun altında yatan ekonomik ilişkiler evrenini tahlil etmekten geçtiğini iddia ederken; Freud, insanı anlamak söz konusu olduğunda, tetkik edilmesi gereken asıl sahanın, bilincin tek sesli bir biçimde ve şeffafça hâkim olduğu yüzeye göre çok daha dinamik ve kaotik olan bir derinlik sunan bilinç dışı olduğunu ileri sürer. Marx ve Freud'da, her birinde iki farklı alan

⁷ David Friedrich Strauß, *Das Leben Jesu*, Osiander, Tübingen, 1835-36.

⁸ Paul Ricoeur, *Freud and Philosophy*, Yale University Press, New Haven and London, 1970, s. 33.

üzerinden ifade edilen, görünür yüzeyin altında yatan derinlikler olduğu düşüncesi, Nietzsche'de, medeniyetlerin değer sistemlerini anlamının yolunun söz konusu değerlerin altında yatan, kaynağında yer alıp onların ortaya çıkışında belirleyici olan bilinç dışı güçlerin incelenmesi gerektiği şeklinde aksiyolojik, yani değer odaklı bir içerik kazanır. Yeniden Ricoeur'e dönersek, şüpheliğin değil şüphenin ustaları olan bu üç büyük yıkım ustası, sadece sert bir eleştirel faaliyetle yetinmiyor, aynı anda keşfedilmemiş derinliklere açılırken orada kendilerine yol gösterecek olan yeni bir "yorumlama sanatı" geliştiriyorlar.⁹

Ricoeur'ün adını andığı bu yorumlama sanatının Nietzsche'deki *modus operandi* olarak düşünebileceğimiz jenealojiyi, yukarıda *Eski Ahit* ve *Theogonia* ile iki örneğini verdiğimiz klasik bir soykütüğü araştırmasından farklı kılan temel bir noktanın üzerinde hemen durmak gerekir. Şüphenin diğer ustalarının her birinin kendisince karşılaştığı gibi, sıradan bir soy araştırmasında bulunmayan, Nietzscheci jenealojik soruşturmada, ilk etapta kendisini bize tek gerçeklik alanı olarak sunan ve dolayısıyla ardında yatan derinlikleri gizlemek gibi bir mahiyeti olan bir sır perdesi mevcuttur. Bu perdeyi aralamak Nietzsche'nin metinlerinde, "derinlere inmek", "sondaç çalışması yürütmek" gibi metaforlar üzerinden ifade edilir ve yeni bir felsefi misyon olarak geleceğin filozoflarının önüne konulur. Bu bilincin sunduğunun aksine kendi içinde kaotik ve öngörülemez olan bu yeraltı dünyasının ortaya çıkarılması, felsefenin kendisini yenilemesi gereğine işaret eder. Felsefenin klasik sınırlarında yaşanacak bu genişleme, felsefi ufuk çizgisinin dikey bir şekilde ötelerdeki derinlere kayması ve keşfedilmemiş kıtaların, doğmamış tanların, varlığından haberdar olunmayan bin güneşin varlığı türünden vurgularda Nietzsche okuyucusunun karşısına farklı metinlerde çıkar.

Nietzsche, Wagner ve Schopenhauer etkisinde geçen gençlik yıllarında ahlak ve din konusuna değinse de bu temalar henüz düşünsel çabasının odağına yerleşmiş değillerdir. Eğer bu manada bir kırılma noktası arayacaksak, yüzümüzü *İnsanca, Pek İnsanca*'ya dönmemiz gerekecektir. Nietzsche'nin Alman milli kültürünün müzikal doğuşunun elçisi olarak gördüğü Wagner'den ve o döneme kadar yegâne düşünsel ustası olarak gördüğü Schopenhauer'den esinlenilmiş metafizik yönelimlerden kopup kimi yönleriyle pozitivist çağrışımlar yapan, bilimsel bilginin üstünlüğünü kabul ettiği, yeni bir döneme girişine vesile olan ve manidar bir biçimde Aydınlanmanın öncü düşünürü Voltaire'e adanmış olan 1876 senesine ait bu

---

⁹ A.g.e., s. 33.

çalışma, Nietzsche'nin jenealojik soruşturma düşüncesine doğru yol almasında pek mühim bir başlangıç niteliğindedir. Yapıtın hemen başında Nietzsche, kendi düşünce dünyasında meydana gelmekte olan değişimi, hatta kırılmayı ifşa edercesine, "kavramların ve duyguların kimyası"¹⁰ başlığını verdiği oldukça yoğun bir pasajda, felsefe tarihinde üstünlük atfedilen şeylerin mucizevi, dolayumsuz, özsel ve kendinde kökenleri olduğunu savunan metafiziğin yaptığı aksine, "tüm felsefi yöntemlerin en yenisi olan tarihsel felsefenin" metafiziğin ön varsaydığı, örneğin egoizm-altruizm, rasyonel-irrasyonel, mantiki-gayrimantiki gibi mutlak gibi görünen karşıtlıkların kaynağında aslında aklın bir yanılığının bulunduğunu, bu yüzeysel karşıtlıkların arkasında yatan asıl ögenin sırta kadem bastığını ve yalnızca en ince gözleme kendini sunduğunu yazar.¹¹ Bu durum tespiti Nietzsche'ye göre, mevcut bilimlerin arasında yokluğu hissedilen, yeni ve temel bir gerekliliğe işaret etmektedir: "ahlâkî, dînî ve estetik temsillerin ve duyguların yanında kültürümüzün ve toplumumuzun büyük ve küçük akımları ile ilişkili olarak hissettiğimiz bütün duyguların kimyası".¹² Nasıl ki Nietzsche'nin yaşadığı 19. yüzyılda dünya algımızda kökten değişimlere yol açan bir doğa bilimi olarak kimya, maddenin yapısını ve de özellikle dönüşümlerini inceliyorsa, Nietzsche'nin metaforik anlamda kullandığı bu yeni anlamıyla kimya, benzer bir faaliyeti ahlâkî, dînî ve estetik duygu ve değerlerin dönüşümü alanında gerçekleştirmekle mükellef olacaktır. Jenealoji kavramı ve düşüncesinin Nietzsche'nin zihnindeki evriminin ilk etabı olarak alabileceğimiz bu süreçte dikkat edilmesi gereken nokta, bir köken araştırması olarak tasarlanan bu yeni bilimin tarihsel boyutuna dair var olan vurgudur. Metafiziğin, kökenlerini aşkın kategorilere dayandırdığı kimi felsefi nosyonlara dair yürütülecek tarihsel bir tahkikat, hakikat arayışıdır beklentisi içinde olunan.

Adını andığımız birinci pasajın devamı mahiyetinde olan ikinci pasajda, buna uygun bir şekilde Nietzsche, bir bütün olarak filozofları tarih hissinden yoksun olmakla eleştirir ve bunun tüm filozofların "aslî günahı" olduğunu belirtir.¹³ İnsanı "sabit bir gerçeklik" olarak alan bu düşünce geleneği, geçirdiği evrimi dikkate almaksızın, ona dair "mutlak hakikatler" ve "ebedi veriler" tasavvur eder. Bu anlayışa karşı gerekli olan, tüm üretilimiyle birlikte insanlığın uzun bir tarihsel evrimin neticesi olduğunu ortaya koyacak, ebediyet penceresinden değerlendirilen ve aşkın anlamlar atfedilen tüm öğelerin tarihsel bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmelerine,

¹⁰ Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca (cilt I)*, çev. Cemal Atila, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 23.

¹¹ A.g.e., ss. 23-24.

¹² A.g.y.

¹³ A.g.e., ss. 24-25.

kökenlerinin göz önüne çıkarılmasına ve böylelikle de gerçek anlamlarını bulmalarına vesile olacak tarihsel bir felsefedir [*historische Philosophie*]. *İnsanca, Pek İnsanca*'da ortaya çıkan tarihsel soruşturmanın gerekliliğine dair vurgu, metnin içinde kimi ahlâkî ve dînî mefhumların analizi üzerinden "ahlâkî duygular tarihi"¹⁴, "kültür meteorolojisi"¹⁵ gibi aynı eğilimi ifade eden başka yaratıcı ve güçlü kavramsallaştırmaların desteğinde tatbik edilse de, oldukça iddialı bir şekilde ortaya çıkan kimya metaforu bu çalışmanın daha sonraki evrelerinde geliştirilmemekte, hatta çarpıcı bir biçimde tamamen ortadan kaybolmaktadır. Buna rağmen, Nietzsche'nin kimya metaforu üzerinden ifade ettiği tarihsel analize dair mevzu bahis olan aciliyet ve zorunluluk, arkasında yatan argümantatif zemin ile birlikte Nietzsche'nin sonraki metinlerinde mevcudiyetini koruyacak ve nihayetinde jenealojik analizin ortaya çıkışını imkân tanıyacaktır.

İnsanca, Pek İnsanca'dan sonraki çalışması olan, Nietzsche'nin kendi ifadesiyle, "ahlak karşıtı seferinin başlangıcını"¹⁶ teşkil eden *Tan Kızılığı*'nda, "ahlâkî ve dînî değer ve duyguların kimyası" türünden bir ifadeye rastlamıyoruz. Buna mukabil, Nietzsche'nin özellikle ahlakın ortaya çıkış koşulları ve kökenleri üzerine olan düşüncesinde bir adım daha ileri gittiğini ve analizlerinde daha derin ve ince bir noktaya vardığına tanıklık ediyoruz. "Ahlâkî önyargılar üzerine düşünceler" alt başlığını taşıyan 1881 yılında yayımlanan *Tan Kızılığı*'nın Nietzsche'nin ahlak ve din üzerine olan tefekkürüne dair getirdiği en önemli yenilik, *İnsanca, Pek İnsanca*'da tercih edilen kimya metaforunun örtülü olarak ortaya koyduğu gibi, ahlak ve din üzerine olan tahkikatında müspet ilimler modelinden yola çıkarak kimi neden-sonuç bağlantılarının peşinde olan Nietzsche'nin bu kez, bu dili bir kenara bırakıp, daha ziyade ahlâkın anlamını gün yüzüne çıkarmaya yönelik olarak daha önce olmadığı kadar ahlâkî olguların spesifik olarak kökenleri ve ortaya çıkış koşulları üzerine keskin bir ilgi geliştirmesidir. Kökenlere dair belirgin bir biçimde ortaya çıkmaya başlayan bu yoğunlaşma, hiç şüphesiz jenealojik yaklaşımın olgunlaşmaya doğru biçimlenmesinde yeni bir aşamaya denk düşmektedir. Nietzsche'nin felsefi teşebbüsünün nihai hâlinin bir bütün olarak anlaşılmasında kilit bir noktada duracak olan kavram haznesinin kimi temel bileşenlerini adım adım teşkil eden *Tan Kızılığı*'nın, ahlâkın kökenlerine dair geliştirdiği ilk önemli sav, bu kökenlerin şimdiye dek nüfuz edilmemiş derinliklerde gizli olduğu şeklindedir. Nietzsche'nin figüratif

¹⁴ A.g.e., s. 55.

¹⁵ Nietzsche, *Gezgin ve Gölgesi*, çev: Murat Batmankaya, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 94.

¹⁶ Nietzsche, *Ecce Homo*, çev: İsmet Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 79.

dilinde önemli bir kullanım alanı bulacak olan derinlik kavramı, kimya metaforunun terk edilip varlığından kimsenin şüphe dahi duymadığı bu derinliklerin incelenmesi manasında, o dönemde henüz adı geçmesi de ileride özel bir önem kazanacak olan, psikoloji metaforuna doğru kayışı ifade eder. Derinlik kavramı ile paralel bir şekilde, *Tan Kızılığ* için 1886 yılında yazılan önsözde okuduğumuz gibi, Nietzsche'nin, kendi felsefi pratiğini derinlere inilerek yeni şafaklar arayışıyla yürütülen bir çalışma, kendisini ise bir köstebek misali ışıktan yoksun ortamda, felsefi geleneğin şimdiye kadarki genel eğiliminin aksine gözden ziyade burunun yol göstericiliğinde ve yalnızlık içinde, ahlaka duyulan güvenin altını oymaya çalışan, temellerini bir filolog inceliğiyle neştere maruz bırakmak üzere masaya yatıran bir "yer altı varlığı" [*Unterirdisch*] olarak tanımladığını, bu girişiminin ve analiz tipinin felsefe tarihi için bir yenilik olduğunu, çünkü filozofların bugüne değin, en büyük baştan çıkarıcıları, bir başka tabirle Kirke'leri konumunda olan ahlâkın çekiciliğine kapılıp felsefi şüpheyi medeniyetlerin kara kutusu olarak düşünebileceğimiz ahlâkî ve dînî değerlere uygulamadıklarını savduğunu görürüz.¹⁷

İnsanca, Pek İnsanca ve *Tan Kızılığ* ile birlikte, Nietzsche'nin üzerine düşündüğü başat problemlerden biri ahlâkî ve dînî değerler konusu olmuştur. Alman filozofun bu iki çalışma ile inşasına giriştiği Batı medeniyetinin temelinde yatan değerlerin analizi ve aşılması projesi *Şen Bilim* (1886) ve ardından *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1887) ile daha ileri bir seviyeye taşınacaktır. Nietzsche'nin, *İnsanca, Pek İnsanca*'da duyurduğu "ahlâkın öz-aşımı" projesi, *Şen Bilim*'de ortaya çıkan iki önemli tema olan tanrının ölümü ve ebedi dönüş düşünceleri ile yeni bir kavramsal zemine taşınır. Her biri kendi başına Nietzsche felsefesi bünyesinde son derece önemli işlevlere sahip olan ve Nietzsche yorumcularının üzerine en çok durdukları konular arasında yer alan bu iki tema, Nietzsche'nin olgunluk dönemi felsefesinin ve kendisine felsefi misyon olarak benimsediği nihai hedefin, yani değerlerin altüst edilmesinin [*Umwertung aller Werthe*] bir proje olarak zihninde berraklaşmasında büyük bir öneme sahiptir. Kısa bir biçimde söylersek, bir yandan geleneksel öte dünyacı metafizik değerlerin kapsamlı yıkımını ifade eden bir hadise olarak sunulan Tanrının ölümü, diğer yandan bu yıkımın ardından insanlığa yön verecek, yaşama anlam kazandırıp insanlığı nihilizm tehlikesinden koruyacak yeni değerlerin oluşturulmasına dair gereği ve bu yönde gösterilecek çabaya dair ufkun açıklığını ifade etmektedir. Öte yandan, Nietzsche'nin *Ecce Homo*'da "olumlayıcı" ve "derin"

¹⁷ Nietzsche, *Tan Kızılığ*, çev: Özden Saatçi, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11.

bir kitap¹⁸ olarak okuyucusuna takdim ettiği *Şen Bilim*'de kendine yer bulan ikinci önemli düşünce bengi dönüştür. Yaşama, tüm trajikliği, mutlak ve aşkın herhangi bir anlamdan yoksunluğu ile bir bütün olarak, metafizik ve idealist bir yönelimle öte dünya arayışına girişmeksizin, evet diyen en üst olumlama ilkesi olarak yorumlayabileceğimiz bengi dönüş düşüncesi, Nietzsche'nin kendi ifadesiyle söylersek, "dinlerin ve metafiziğin yerini alacak bir seçim ve yetiştirme vasıtasıdır."¹⁹ Tanrının ölümünün ilanı ve ardından olumlayıcı bir ilke olarak bengi dönüşün yaşamsal bir ilke olarak benimsenmesini mümkün kılan, Nietzsche'nin adını henüz jenealoji koymadığı ve bu kez de "değer duygusu ve atıflarının ortaya çıkış tarihi"²⁰ olarak adlandırmayı tercih ettiği tarihsel değer analizinin Yahudi-Hristiyan geleneğinin değer sisteminin kökenlerine dair vardığı neticelerdir. Nietzsche'nin ahlak kavramı altında bir araya getirdiği bu değersel mirası kendisine nesne olarak alan ve şimdiye kadar teşebbüsünde dahi bulunulmamış bu analiz türü, *Şen Bilim*'de tekrar dile getirildiği gibi, bundan böyle "felsefenin meşguliyeti"²¹ olacaktır.

Nietzsche'nin bir "modernite eleştirisi" olarak tasarladığı *İyinin ve Kötünün Ötesinde* başlıklı eseri, jenealoji kavramının evrimi açısından düşünüldüğünde, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*'den önceki son aşamaya tekabül eder. Bu çalışmada ön plana çıkan özellik *İnsanca, Pek İnsanca*'dan beri üzerine yoğunlaşmış olan ahlâkî değerler konusunda artık bazı temel varsayımlara ulaşılmış olmasıdır. Spesifik olarak bu yapıtın "Ahlâkın Doğal Tarihi Üzerine" başlıklı beşinci bölümde sunulan bu varsayımların ilki, mutlak ahlâkî değerlerin mevcut olmadığı biçimindedir. Nietzsche bunu, çokça alıntılanan "ahlâkî fenomenler yoktur, var olan sadece kimi fenomenlerin ahlâkî bir yorumudur"²² cümlesi ile ifade eder. İnsan ötesi kökenlere dayandırılıyor oluşları ile herhangi bir göreceliliğin ve insani köken mümkünatının dışında konumlandırılan geleneksel ahlâkî değerlerin aslında bu tür bir kendinde ve verili tabiata sahip olmadıklarını, böyle oluşlarından dolayı da değerler sahasında söz konusu olanın belli koşullarda vuku bulan bir yorumlama faaliyetinden ibaret olduğunu ifade eden bu cümle, bir sonraki adımda bu yorumlama faaliyetinin arkasında yatanın ne olduğuna dair de bize temel bir ipucu sunar: "ahlaklar, sadece duygulanımların işaret dilidir."²³ Nietzsche'nin bilinçli bir şekilde alandaki çeşitliliği vurgulamak için çoğul ekiyle kullandığı ahlak kavramı üzerine

¹⁸ Nietzsche, *Ecce Homo*, s. 83.

¹⁹ Nietzsche, *Nachlass 1885-1887*, de Gruyter, Münih, 1999, ss. 342-343.

²⁰ Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, De Gruyter, Münih, 1999, s. 578.

²¹ A.g.e., s. 579.

²² Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, 2015, s. 85.

²³ A.g.e., s. 101.

şimdiye kadar fikir üreten filozoflar ahlâkî "olguların" kendileri üzerine oldukça kaba bir donanıma sahiplerdi. Kendi kişisel dünyalarındaki kısıtlı gözlemlerini, ahlak alanında var olan zamana ve mekâna yayılan, topluluktan topluluğa farklılık gösteren çeşitli yorumları, temelsiz bir şekilde genelleştirilmiş tek bir ahlak kavramı altında ele almaktan çekinmediler ve nihayetinde yanlış çıkarımlarda bulundular.

Hâl buyken, ahlâkî değerler alanında şüphe götürür bir boyut olduğu, problem arz eden kimi hususiyetler ve eksiklikler olduğu gibi bir gözlemde kimse bulunmadı; kısacası, ahlak probleminin kendisi bizatihi "ahlak bilimi" tarafından görmezden gelindi.²⁴ Antikiteden modern döneme değin filozoflar, ahlâkın neliğini ortaya koymaya yönelik olarak, ahlâkî değerlerin kökenleri üzerine düşünmek ve ahlâkın doğal tarihinin izini sürmektense, onları oldukları gibi verili kabul edip bu değerlere temel teşkil eden ilkenin ne olduğunu sorgulamayı tercih ettiler. Şimdi, ahlâkî yargıların irrasyonel niteliği ifşa edildikten sonra²⁵, ahlakların tipolojilerinin yapılmasına dair bir hazırlık gerekmektedir.²⁶ Nietzsche'nin gözde kavramlarından olan tipoloji ile kast edilen, ahlâkın doğal tarihini teşkil etme çabası neticesinde ortaya çıkan farklı ahlak tiplerinin yeni bir perspektifle değerlendirilip hiyerarşik bir anlayışla sıralanmasıdır. Unutmamak gerekir ki, Nietzsche'nin nazarında, ahlâkî değerler, belli bir tipolojideki insanın yaşam koşullarını ifade ederler. Burada yaşam koşulları ifadesi ile kast edilen ne antropolojik ne de Marksist yaklaşımda sunulduğu gibi iktisadi bir içeriğe sahip olup, daha ziyade psikolojik bir mahiyette, bilinçdışı güçlere işaret etmektedir. Yukarıda yaptığımız alıntıda dile getirdiğimiz gibi, ahlaklar son kertede duygulanımların dışı vurmuş, tercüme edilmiş, biçim değiştirmiş halleridir. Dolayısıyla, buradan meşru bir şekilde, şu neticeye varabiliriz: Her bir ahlak tipi gerisinde, derinlerde, kökeninde kendi özgün koşullarını taşır. Felsefenin kendisine uğraşı olarak benimseyeceği yeni etüt sahası ahlâkî değerlerin kökeninde, derinlerde yatan, kısacası ahlâkın gayri-ahlâkî kökenlerindeki işte bu koşulların bizzat kendileri olmalıdır.

Nietzsche'nin *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne'* de kullandığı "ahlâkın doğal tarihi" formülü ile kast ettiği, bir sonraki adımda jenealoji adını alacak olan, bu yeni pratiğin felsefeye getirisi son derece dönüştürücü olacaktır. Şöyle ki, şimdiye kadar kendisini aşkın bir hakikat arayışı olarak tanımlayan felsefeye, daha temel görünen bir başka problemin varlığı gösterilecek, bu geleneksel hakikat arayışının kendisinin de, *İyinin ve Kötünün Ötesinde'* nin hemen başında

²⁴ A.g.e., ss. 99-100.

²⁵ A.g.e., s. 105.

²⁶ A.g.e., s. 99.

gösterildiği gibi²⁷, aslında hakikatin hakikî olmayandan daha değerli olduğu şeklindeki temel bir ahlâkî tercihe dayandığı, önemli olanın bu yüzey tabakasının, semptomlar dünyasının altında yatan bilinçdışı dünyanın deşifre edilmesi olduğu gösterilecektir. Böylelikle felsefenin ağırlık merkezinde radikal bir değişikliğe gidilip, hakikat sorusunun yerine değerler sorusu daha derin oluşundan dolayı temel soru olarak felsefî düşünüşün ilgisine sunulacaktır. Burada bizim açımızdan önem arz eden husus, her ne kadar adı jenealoji olarak konulmamış olsa da *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'nin içeriğinde, henüz *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne* kaleme alınmamışken, Nietzsche'nin ahlâkî değerlerin bilinçdışı, yani duygulanımsal, itkisel, dürtüsel kökenlerini ortaya koymak üzere jenealojik analizi kullanmaya başladığıdır. Bunun mümkün olabilmesi için de *İnsanca, Pek İnsanca*'dan itibaren süregelen yöntemsel bir arayışın mevcut olduğu, bu arayışın felsefenin görmezden geldiği bir alanı felsefenin kritik bakışına açmanın gereğinin Nietzsche'nin zihninde uzun bir şekillenme aşaması izlediği ve farklı kavramsal tercihlerle bu döneme ait farklı metinlerde ifade edildiğidir. Bu olgunlaşma sürecinin ve beraberinde getirdiği birikimin sonrasına denk gelen *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*, jenealojik analiz yönteminin hem kavramsal hem de pratik yetkin kullanımına örnek teşkil edecek, ahlakî ve dinî değerlerin gayri-ahlakî gizli kökenleri üzerine keşfedilmemiş, şimdiye dek varlığından dahi haberdar olunmayan derinliklere götürecek, aşına olunmadık bir felsefe yapma biçimiyle bizi tanıştıracaktır.

---

²⁷ A.g.e., s. 17.

KAYNAKÇA

- La Bible*, Editions du Cerf, Paris, 1998.
- C. Darwin, *On the Origin of Species*, John Murray, London, 1859.
- G. Deleuze, *Nietzsche et la philosophie*, PUF, Paris, 1962.
- _____, *Nietzsche*, PUF, Paris, 1965.
- Hésiode, *La Théogonie, Les Travaux et les jours*, Le Livre de Poche, Paris, 1999.
- F. W. Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- _____, *Ecce Homo*, çev: İsmet Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları, İstanbul, 2016.
- _____, *Die fröhliche Wissenschaft*, De Gruyter, Münih, 1999.
- _____, *Gezgin ve Gölgesi*, çev: Murat Batmankaya, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, *Nachlass 1885-1887*, De Gruyter, Münih, 1999.
- _____, *İnsanca, Pek İnsanca, İnsanca (cilt I)*, çev. Cemal Atila, Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- _____, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- _____, *Tan Kızılığı*, çev: Özden Saatçi, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, *Wagner Davası*, çev: M. Osman Toklu, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- P. Ricoeur, *Freud and Philosophy*, Yale University Press, New Haven and London, 1970.
- D. F. Strauß, *Das Leben Jesu*, Osiander, Tübingen, 1835-36.
- J.-P. Vernant, *Les origines de la pensée grecque*, PUF, Paris, 2013.

*"JENEALojİNİN JENEALojİSİ: İNSANCA, PEK İNSANCA'DAN İYİNİN VE KÖTÜNÜN ÖTESİNE'YE
NİETZSCHE FELSEFESİNDE JENEALojİK ANALİZE GİDEN YOL"
Tahir KARAKAŞ*

328